

Keith Andrews

Een nieuwe tekening van Saenredam van de Mariakerk te Utrecht

In 1879 legateerde David Laing, oudheidkundige te Edinburgh, een grote verzameling tekeningen aan de Royal Scottish Academy. In 1910 werd deze onbeschreven en niet geregistreerde verzameling overgedragen aan de National Gallery of Scotland. Men dacht, dat toen alle tekeningen van Laing overgebracht waren, maar dat was niet het geval, want in 1966 werd er nog een partij in de Academy ontdekt, waarvan men het waarschijnlijk niet nodig had gevonden om er aandacht aan te schenken.

Deze groep werd als bruikleen toegevoegd aan de National Gallery¹. In de zomer van 1974 werd nog een in bruin papier verpakte bundel tekeningen van de verzameling Laing gevonden in een verborgen hoekje van de Academy. Ook deze zijn nu overgebracht naar het prentenkabinet van de National Gallery.

Eén van de indrukwekkendste tekeningen van dit onlangs aan het licht gekomen gedeelte van de verzameling Laing is een blad van Pieter Saenredam met het interieur van de voormalige kerk van St. Marie in Utrecht (afb. 1). Het vertoont het middenschip van deze romaanse kerk, gezien naar het oosten met aan het eind het gotische koor. De kerk werd afgebroken in de negentiende eeuw en Saenredams tekeningen en schilderijen van het in- en uitwendige vormen de beste documentatie, die we bezitten van deze in steen overwelfde kruisbasiliek.

De tekening wordt hier gepubliceerd, omdat hij rechtstreeks verband houdt met een schilderij in het Rijksmuseum (afb. 2)². Voorzover valt op te maken uit de bewaard gebleven tekeningen, is Saenredam van midden juni 1636 tot januari 1637 met tussenpozen bezig geweest met het tekenen van het exterieur en het interieur van de Mariakerk. Twee tekeningen zijn gedateerd in juni, zeven (waaronder de nieuw ontdekte) zijn ontstaan in juli en telkens één dateert van augustus, september en januari. De tekening te Edinburgh is gedateerd 9 juli 1636. Hij is afkomstig uit de verzameling Ploos van Amstel en misschien ook Goll van Frankenstein³. Saenredam ging, zoals bekend, te werk als volgt: hij tekende een bepaalde plek ter plaatse, waarbij hij de ooghoogte altijd zorgvuldig aangaf door een punt in een cirkel (op deze tekening zichtbaar op de pilaster van de viering, rechts). Daarna maakte hij vaak een nauwkeurig uitgemeten 'constructietekening' en tenslotte meestal een geschilderde versie. Bij vergelijking van de tekening te Edinburgh met het Amsterdamse schilderij (een 'constructie-tekening' is niet bekend) kan een interessant verschijnsel waargenomen worden, dat ook waarneembaar is bij verschillende andere schilderijen van Saenredam, waarvan de voorstudies bewaard zijn gebleven: de indruk, die men van de kerk krijgt, is ingrijpend veranderd. Voor

Afb. 1 (links). P. Jsz. Saenredam. Interieur van de Mariakerk te Utrecht. Tekening. Prentenkabinet van de National Gallery of Scotland, Edinburgh.
Afb. 2 (onder). P. Jsz. Saenredam. Interieur van de Mariakerk te Utrecht. Paneel. Rijksmuseum, Amsterdam.

de tekening stond de kunstenaar klaar-blijkkelijk bij de rechtse van de beide zuilen, die de westelijke galerij dragen⁴. Die zuil is uiterst links gedeeltelijk zichtbaar. Het beeld, dat hij vastlegde op zijn papier, is optisch juist. Met een groothoeklens van een moderne camera zou men praktisch hetzelfde beeldveld bestrijken. Wat Saenredam registreerde, is wat zijn ogen opnamen, wanneer hij om zich heen keek. Maar toen hij vier-en-een-half jaar later, op 29 januari 1641, het schilderij in zijn atelier voltooide, was hij zich bewust geweest van het verschil tussen kunstmatig perspectief en menselijke waarneming. Hij had een mathematisch juist beeld geschapen, maar het gaf niet de 'indruk' weer, die het kerkinterieur op de beschouwer maakte. In tegenstelling tot de tekening toont het schilderij, hoe de kerk er *behoorde* uit te zien. Het is, om zo te zeggen, een geïdealiseerde zienswijze, meer 'gotisch' geaard dan de zwaardere, meer gedrukte 'romaanse' sfeer van de tekening. Allerlei details zijn over de gehele linie 'opgeknapt': de kandelabers op de balustrade zijn tot een drietal teruggebracht en wijd uiteen geplaatst. Helemaal verdwenen zijn de baldakijntjes boven de romaanse bogen en aan de zuilen, waaronder vermoedelijk eens heiligenbeelden hebben gestaan die hoogstwaarschijnlijk zijn verwijderd tijdens de Reformatie. Zelfs de in het oog vallende zuil links op de voorgrond werd weggelaten. De tegenstelling tussen tekening en schilderij stelt ook het vraagstuk van het realisme in de kunst aan de orde. Beide kunstwerken, de tekening en het schilderij, maken er aanspraak op 'echte' afbeeldingen te geven van het kerkinterieur en toch zijn ze zo verschillend van elkaar. Het doet denken aan het bekende spel, waarbij aan twee of meer kunstenaars wordt gevraagd om nauwkeurig af te beelden wat voor hen staat. Het resultaat verschilt al naar gelang de aard en het doorzicht van elk individu. Saenredam daarentegen zag in, dat er een verschil bestaat tussen objectieve werkelijkheid en de persoonlijke interpretatie ervan.

Noten

¹ Zie *Master Drawings* 5 (1967), p. 379 e.v.

² Inv. nr. A 851. Paneel, 121,5 × 95 cm. Gesigneerd en gedateerd 29 *Januarij int Jaer 1641*. Voor nadere gegevens en bibliografie, zie de catalogus *All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam*, die binnenkort zal verschijnen.

³ Inv. nr. RSA 525. Pen in bruin over zwart krijt, wit gehooft, 393 × 296 mm. Gesigneerd op de zijkant van de plint van de rechter zuil. Geannoteerd in het handschrift van de kunstenaar: *Ste Marijkenkerck, binnen Utrecht. den 9 Julij 1636*. Herkomst: misschien Goll van Frankenstein (nr. 978); Ploos van Amstel (maten *h. 15½ d., br., 11½ d.*).

⁴ Vgl. tekening te Hamburg, cat.tent. *Pieter Jansz. Saenredam*, Utrecht 1961, nr. 159.